

O VIZIUNE DESPRE SEMIOTICA TEXTULUI GERMAN: ABORDARE DIDACTICĂ

Tatiana KONONOVA, *lect. univ., dr.*,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
tatiana.kononova@usarb.md
<https://orcid.org/0000-0002-2421-2791>

Rezumat: Acest articol explorează semiotica textului ca obiect de cercetare al semioticii, orientată spre pătrunderea mai adâncă a sensului unei opere literare și comentariul ei lingvistic, cât și al criteriilor de structurare intratextuală (lexico-gramaticale și semantico-stilistice). În acest sens, sunt prezentate aspectele abordării semiotice ale analizei lingvistice a textelor literare în cadrul cursului „Semiotica textului german”.

Cuvinte-cheie: semiotica, semiotica textului, semiotica textului german, structura textului, situația textului, stilistica textului.

Abstract: This article explores the semiotics of the text as a research object of semiotics, oriented towards the deeper penetration of the meaning of a literary work and its linguistic commentary, as well as the criteria of intratextual structuring (lexical-grammatical and semantic-stylistic). In this sense, the aspects of the semiotic approach to the linguistic analysis of literary texts are presented in the course "Semiotics of the German text".

Keywords: semiotics, text semiotics, semiotics of the German text, the structure of the text, the situation of the text, the stylistics of the text.

Semiotica este un domeniu al cercetării lingvistice, realizat inițial în cadrul lingvisticii generale, iar mai apoi ca știință de sine stătătoare, cu statut teoretic bine definit, aflat într-o strânsă relație cu cercetarea literară.

Semiotica (termen care apare mai întâi la John Locke în secolul XVII și apoi în scrierile lui Charles Sandres Peirce, sec. XX) este celălalt nume al unei științe pe care Ferdinand de Saussure a numit-o semiologie și care își propunea să studieze semnele de orice natură, inclusiv cele lingvistice.

Teorie generală a semnelor, întemeiată pe cercetările logicianului Charles Sandres Peirce (1839-1914) și pe cele ale lingvistului Ferdinand de Saussure (1857-1913), semiotica/semiologia are la bază ideea că întregul univers e un sistem de semne, cărora omul le atribuie anumite semnificații. Din această perspectivă teoretică, inclusiv opera literară este un semn. Dar pentru o mai bună înțelegere a statutului ontic al operei literare din perspectivă semiotică, se propun câteva informații privind teoria semnului lingvistic (Carpov, 1978, p.219).

În lingvistica generală, pot fi identificate trei accepții de bază ale semnului:

- a. semnul este „îmbinarea conceptului și a imaginii acustice”, fiind alcătuit din semnificant (plan al expresiei, cod) și semnificat (plan al conținutului, mesaj) (F. de Saussure);

- b. semnul este o relație între două forme (între forma expresiei și forma conținutului (L. Hjelmslev);
- c. semnul nu e reprezentat decât de semnificant, semnificatul fiind ceva exterior semnului și naturii sale (J. Habermas).

Logicianul Charles Morris stabilește în cadrul procesului semiotic (de funcționare a semnelor) trei dimensiuni: sintaxa – echivalentă cu studiul relațiilor care se stabilesc între semne; semantica – având în vedere studiul relațiilor dintre semne și obiectele pe care le semnifică și pragmatica – preocupată de studiul relațiilor dintre semne și cei care le folosesc (Morris, 1993).

Un alt semiolog, Luis Prieto, consideră că lingvistica aparține unui domeniu mai larg, numit **semiologia comunicării**. Alături de aceasta, mai există două domenii distincte: semiologia semnificației, care studiază manifestările comportamentului social și semiologia comunicării artistice, care ar fi o zonă situată între celelalte două, o combinație de comunicare verbală și non-verbală și conduită socială (Prieto, 1973, p. 82).

Pentru cercetătorul francez Roland Barthes, semiologia e o știință a semnelor, dar una limitată numai la aspectul lor conotativ. Fac obiectul de investigație al semiologiei imaginile de orice natură, muzica, gesturile, ritualurile etc., și toate acestea sunt niște semne sau sisteme de semne caracterizate prin conotație, în măsura în care ele se disting de context, se absoarbă de translingvistică, care este pentru autor sinonimă cu lingvistica discursului sau cu metalingvistica, având ca obiect studiul literaturii, al folclorului și al comunicării de masă (limbajului natural) (Barthes, 1977, p.144).

Pentru Algirdas Julien Greimas, semiotica e teoria tuturor sistemelor de semnificație, care include semantica. Fiecare știință particulară constituie o semiotică particulară, iar totalitatea semioticilor formează știința în ansamblu ei, cum ar fi o semiotică a literaturii (Greimas, 1990, p. 69).

Italianul Umberto Eco vorbește despre semiotică în calitate de domeniu al comunicării, care funcționează prin emiterea de mesaje subordonate unor coduri, deci, un domeniu al comunicării și al sensului (Eco, 1982, p. 120).

Cercetătorul de origine maghiară, Thomas Sebeok, definește semiotica drept un proces de schimb de mesaje de orice tip, împreună cu sistemul de semne sau coduri care se află la baza acestor mesaje. Semnificația unui mesaj poate fi descifrată doar dacă cel care receptează mesajul cunoaște codul. Așadar, obiectul semioticii este teoria semnificației, încercând să explice cum anume se construiește aceasta pe baza semnelor și a codurilor (Sebeok, 2002, p. 34).

Obiectul de cercetare al semioticii îl reprezintă textul ca macro-semn ce funcționează „atât în rețeaua relațiilor obligatorii ale procesului comunicativ, cât și în aceea a unui proces de cunoaștere”, configurându-se ca simbol exterior al semnului (semnificantul), căruia îi corespunde în conștiința artistică un anumit sens (semnificatul), considerat obiect estetic (Kristeva, 1974, p. 71).

În practica demersului interpretativ, Jürgen Habermas include teoria comunicării semiotice de tip discursiv ca transmitere analitică și expozitivă asupra unei probleme, astfel încât discursul devine „ansamblul de acte de enunțare care produc un sistem de semne (text)”. (Habermas, 1983, p.56).

Reprezentarea lingvistică a discursului o constituie textul, validat ca sistem de semne sau ansamblu de enunțuri, care, printr-o relație de compatibilitate, formează un tot coerent susceptibil de comprehensiune. În realitate, textul apare nu numai ca o reprezentare (expresie) a discursului (conținut), ci și a actului de comunicare, a procesului prin care se realizează sensul, Umberto Eco completând că textul este „producerea discursului ca operă” (Eco, 1982, p. 134).

În consecință, semnificațiile textului literar vor depinde și de competențele discursiv-literare și de competența lingvistică și discursivă, discursul – text devenind nu numai semn, ci și structură și valoare, „obiect de cunoaștere, cu o structură care reflectă complexitatea informației stocată în ea, într-o unitate indestructibilă între conținut și expresia lui” (Lotman, 1972, p. 56).

Disciplina Semiotica textului german este orientată spre pătrunderea mai adâncă a sensului unei opere literare și comentariul ei lingvistic, cât și al criteriilor de structurare intratextuală (lexico-gramaticale și semantico-stilistice).

În consecință, următoarele aspecte sunt înțelese ca abordări semiotice ale analizei lingvistice a textelor literare în cadrul cursului „Semiotica textului german”:

- studiul proprietăților semantice și sintactice ale unui text literar (structura textului);
- pragmatica unui text literar, adică legătura dintre trăsăturile text-structurale și trăsăturile text-pragmatice (situația textului);
- stilistica unui text literar: stilul unui autor, genul, efectul mijloacelor stilistice și funcția acestora în textul literar.

Textul literar este un semn comunicativ complex, o cerință de recepție și o ofertă de interpretare, al cărui sens trebuie explorat. Dezvoltarea sensului ca scop este construită pe analiza complexă a textului. Textul format artistic apare astfel ca o obiectivare lingvistică a unei reprezentări literare a realității, a lumii posibile reprezentate de autor. Analiza orientată lingvistico-pragmatic a textelor literare este un proces complicat, creativ, deoarece fiecare text este o entitate estetică aparte. Întrucât textul literar are doar efect asupra cititorului în întregime, rezultatele analizei, care sunt determinate mai jos din diverse aspecte, trebuie să fie legate funcțional între ele (J.M. Lotman). Există o relație funcțională între intenția autorului de a comunica și strategia de interpretare a cititorului prin intermediul textului, care permite întotdeauna mai multe moduri „corecte” de citire, dar și face accesibil procesul de lectură mereu subiectiv al descrierii obiective.

Textul poate conține ambiguitate, spații goale sau contradicții. În explorarea lingvistico-pragmatică a sensului textului, este important să se demonstreze obiectiv pe ce se bazează interpretarea.

Pentru o analiză și interpretare lingvistică complexă a textelor literare în limba germană ca limbă străină, propunem următorul model al succesiunii procedurilor de analiză individuală:

1. Asigurarea unei înțelegeri prealabile a textului.
2. Punctul de plecare științific literar al receptării textului.
3. Analiza temei și structurii textului.
4. Sinopsis și constelație de personaje.
5. Analiza structurii textului semantic.
6. Analiza structurii gramaticale a textului.
7. Analiza structurii stilistice a textului.
8. Determinarea planului pragmatic al textului (intenția de comunicare) ca pas rezumativ-metodic pentru a descrie sensul textului.
9. Constituirea sensului/interpretare.

În final, dăm câteva exemple de abordare didactică în contextul analizei semiotice a textului:

- Peter Bichsel „San Salvador“

Wofür erweist sich die Füllfeder als Symbol? (*das Fehlen direkter Beziehung, Versagen der mündlichen Kommunikation*);

Welcher Zusammenhang besteht zwischen den Sätzen «Mir ist es hier zu kalt» und «ich gehe nach Südamerika» einerseits und der Situation Pauls andererseits? (*Realität und Wunschvorstellung*).

- Ilse Aichinger „Das Fenster-Theater“
 - Die Symbolik interpretieren: das helle Fenster des alten Mannes und das dunkle Fenster der Frau (*siehe dazu den Teilsatz: „...und die Frau über ihn hinweg in ihr eigenes finsternes Fenster sah“*);
 - Lichtmetaphorik- *hell/dunkel*.
- Kurt Marti „Neapel sehen“

Die Symbolik der Bretterwand interpretieren:

 - *bei der Bretterwand handelt es sich um die Grenze seines Gärtchens, die der Hauptfigur als Blickschutz vor der verhassten Fabrik dient;*
 - *die Bretterwand steht somit auch symbolisch für die Grenze seines Lebens/seiner Routine zu der Fabrik, die auch durch seine Krankheit errichtet wurde.*

Metaphorische bzw. parabolische Bedeutung von Neapel als "Fluchtpunkt" allen Sehens und Hoffens.
- Gabielle Wohmann „Denk immer an heut Nachmittag“

Symbole untersuchen (*Koffer, Ball, Tränen, Wärme*).
- Josef Reding „Fahrerflucht“

Welche Rolle spielt das Kreuz in dieser Kurzgeschichte? (*Vergleich mit dem verletzten Radfahrer, veranlasst das Ende des Kampfes mit dem Gewissen- Das Kreuz trägt dazu bei, einen richtigen Entschluss zu fassen, Verantwortung für seine Tat zu übernehmen*);
Farbenmetaphorik deuten: *Rotlicht, Grün*.
- Julia Franck „Streuselschnecke“

den Zusammenhang zwischen dem Titel der Kurzgeschichte und dem Textinhalt bestimmen:
die Streuselschnecken treten in der Kurzgeschichte als ein Symbol von Zuhause, Zuwendung, Liebe und Geborgenheit auf, etwas, was den Hauptfiguren fehlt.

Tabelle1. Interpretation der Symbole (W. Borchert „Das Brot“)

Brot	Licht-Dunkelheit	Kälte
Auf dem Küchentisch stand der Brotteller. Sie sah, dass er sich Brot abgeschnitten hatte. Das Messer lag noch neben dem Teller. Und auf der Decke lagen Brotkrümel. Aber nun lagen Krümel auf dem Tuch. ...und schnippte die Krümel von der Decke ...schob sie ihm vier Scheiben Brot hin...	Es war halb drei. In der Küche hatte jemand gegen einen Stuhl gestoßen. tappte durch die dunkle Wohnung zur Küche. sie sah etwas Weißes... Sie machte Licht. Nachts. Um halb drei. In der Küche. dass er nachts im Hemd doch schon recht alt aussah. Sie hob die Hand zum Lichtschalter. Ich muss das Licht jetzt ausmachen, sonst muss ich nach dem Teller sehen... ...sagte sie und machte das Licht aus... Sie tappten sich beide über den dunklen Korridor zum Schlafzimmer. ...und ging von der Lampe weg. „Erst nach einer Weile setzte sie sich unter die Lampe an den Tisch“.	Sie fühlte, wie die Kälte der Fliesen langsam an ihr hoch kroch. So barfuß auf den kalten Fliesen. Du erkältest dich noch. Komm man zu Bett. Du erkältest dich noch. Auf den kalten Fliesen." "Es ist kalt", sagte sie. ...antwortete er noch: "ja, kalt ist es schon ganz schön." "Wind war schon die ganze Nacht." Als sie im Bett lagen, sagte sie: "Ja, Wind war schon die ganze Nacht.

- Josef Reding „Fahrerflucht“

Welche Rolle spielt das Kreuz in dieser Kurzgeschichte? (*Vergleich mit dem verletzten*

Radfahrer, veranlasst das Ende des Kampfes mit dem Gewissen- Das Kreuz trägt dazu bei, einen richtigen Entschluss zu fassen, Verantwortung für seine Tat zu übernehmen); Farbenmetaphorik deuten: Rotlicht, Grün.

- Wolfgang Borchert „Das Brot“
Die Rolle der Symbole von Brot, Licht-Dunkelheit, Kälte interpretieren.
- Theodor Weissenborn „Der Hund im Thyssen-Kanal“
Welches Bild entsteht vor den Augen des Lesers? (*graues, trübes, trostloses Bild*).
Wie gelingt es dem Autor, ein solches Bild zu schaffen?

Tabelle 2. Die Beschreibung des Wetters (Theodor Weissenborn „Der Hund im Thyssen-Kanal“)

Metaphern	Personifizierungen	Vergleiche	Partizipien I	Substantivierte Adjektive
schwere Wolkenballen lagerten bleiern über ihrem Häusermeer und verhüllten den Himmel; Der Wind hatte den Schleier aus Staub und Ruß	Er stob über die Parkplätze, peitschte die Scheiben der Autos mit Tropfen und Staubkörnern und trieb das schmutzige Naß rillend und quirlend vor sich her	wie eine Nebeldecke über den Dächern gehangen;	rillend und quirlend	das Nass, das Grau
bildhafte Darstellung durch die treffende Wortwahl				

- Elisabeth Langgässer „Saisonbeginn“
Wie werden am Anfang des Textes Ort und umliegende Landschaft des Geschehens beschrieben? (*malerische, sogar poetische Beschreibung der Natur mit malerisch gefärbten Verben, Epitheta, Metaphern, Vergleichen und Personifizierungen*)

Tabelle 3. Die Beschreibung der umliegenden Landschaft (Elisabeth Langgässer „Saisonbeginn“)

die Lage des Ortes	die Natur	die Gebäude
Eingang der Ortschaft, die hoch in den Bergen an der letzten Passkehre lag.	ein heißer Spätfrühlingstag; die Schneegrenze hatte sich schon hinauf zu den Gletscherwänden gezogen; die Wiesen standen wieder in Saft und Kraft; die Wucherblume verschwandete sich; der Löwenzahn strotzte und blähte sein Haupt über den milchigen Stengeln; Trollblumen, wie eingefettet mit gelber Sahne, platzten vor Glück; in strahlenden Tümpeln kleinblütiger Enziane spiegelte sich ein Himmel von unwahrscheinlichem Blau.	die Häuser und Gasthöfe waren wie neu: Fensterläden frisch angestrichen, die Schindeldächer gut ausgebessert, die Scherenzäune ergänzt.

Wie kann man den Satz kommentieren? (*Das Geld würde anrollen-* ein Zeichen des Wirtschaftsaufschwungs).

Worauf deutet die Aufzählung verschiedener Verkehrs- und Hinweiseschilder hin? (*Vorbereitung auf die Saison, weckt den Eindruck der Heiterkeit und Harmlosigkeit*).

Wie wird die Stellensuche zur Einrammung des Pfostens beschrieben? (*detaillierte, umständliche Beschreibung, umfasst mehr als die Hälfte des Textes, der Stellensuche wird sehr viel Mühe aufgewendet – parataktischer und hypotaktischer Satzbau*).

Wie gehen die Arbeiter damit um? (*den Pfosten auf ihren Schultern trugen, ...beratschlagten die drei Männer..., man kam also überein..., schleppten also den Pfosten noch ein Stück weiter hinaus... Die beiden anderen luden von neuem den Pfosten auf ihre Schultern und schleppten ihn vor das Kreuz. - pflichtbewusst, fleißig, genau, gründlich*).

Wie wird die Reaktion der Vorübergehenden beschrieben?

Tabelle 4. Reaktionen der Vorübergehenden (Elisabeth Langgässer „Saisonbeginn“)

Schulkinder	einige Frauen	Zwei Nonnen	Männer, die von der Holzarbeit oder vom Acker kamen
machten sich gegenseitig die Ehre streitig, dabei zu helfen, den Hammer, die Nägel hinzureichen und passende Steine zu suchen	blieben stehen, um die Inschrift genau zu studieren	blickten einander unsicher an, bevor sie weitergingen	einige lachten, andere schüttelten nur den Kopf, ohne etwas zu sagen; die Mehrzahl blieb davon unberührt und gab weder Beifall noch Ablehnung kund, sondern war gleichgültig, wie sich die Sache auch immer entwickeln würde.

Bibliografie:

- Carpov, M. (1978). *Introducere la semiologia Literaturii*. București: Univers, 259 p.
- Eco, U. (1982). *Tratat de semiotică generală*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Greimas, A.J. (1990). *The Social Sciences, a Semiotic View*. Univ of Minnesota Pr.
- Habermas, J. (1983). *Cunoaștere și comunicare*. Traducere de Andrei Marga, Walter Roth & Iosif Wolf. București: Editura Politică.
- Krieg-Holz, U., Bülow, L. (2016). *Linguistische Stil- und Textanalyse: Eine Einführung*. Tübingen: Narr Dr. Gunter.
- Kristeva, J. (1974). *La révolution du langage poétique. L'avant-garde à la fin du XIXe siècle: Lautréamont et Mallarmé*. Paris: Éditions du Seuil.
- Lotman, J. M. (1972). *Die Struktur literarischer Texte*. München.
- Morris, Ch. W. (1993). *Symbolism and Reality: A Study in the Nature of Mind*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Nöth, W. (1985). *Handbuch der Semiotik*. Berlin: J.B. Metzler.
- Prieto, L. J. (1973). „La Semiologia”, în *El lenguaje y la comunicacion, Tratado del Lenguaje*, coord. Andre Martinet, Buenos Aires: Ed. Nueva Vision.
- Poluikova, S., Morosova, N. Plastoun K. (2000). *Grundbegriffe der Textanalyse*. Omsk/Karlsruhe: OmGU.
- Posner, R. und Reinecke, H.-P. (1977). *Zeichenprozesse*. Wiesbaden: Athenaion, 1977.
- Saussure, F. (1998). *Curs de lingvistică generală* (publicat de Charles Bally și Albert Riedlinger), ediție îngrijită de Tullio Mauro. Iași: POLIROM.
- Sebeok, Th. (2002). *Semnele: o introducere în semiotică*. București: Humanitas, 2002. 240 p.
- Sowinski, B. (1991). *Deutsche Stilistik*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 345 S.